

Απρίλιος, ο σκληρότερος μήνας

Το κορυφαίο ποίημα «Αγονη γη» του Τ. Σ. Ελιοτ σε νέα μετάφραση

Του ΧΑΡΗ ΒΛΑΒΙΑΝΟΥ*

«Ο Απρίλιος είναι ο σκληρότερος μήνας, γεννά/ πασχαλιές μέσ' από τη νεκρή γη, σμίγει/ ανάμνηση και επιθυμία, ανασταλεύει/ νωθρές ρίζες με ανοιξιάτικη βροχή». Έτσι ανοίγει η «Αγονη γη», του Τ. Σ. Ελιοτ, «το σημαντικότερο ποίημα του 20ού αιώνα», σύμφωνα με τον μείζονα κριτικό λογοτεχνίας Frank Kermode – ποίημα που άλλαξε ριζικά την πορεία της ποίησης, και στην Αγγλία και στην Ελλάδα (μέσω της μετάφρασής του από τον Σεφέρη), αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο. Με την «Αγονη γη» του Ελιοτ (1922) και το «Χίου Σέλλουιν Μώμπερλυ» του Εζρα Πάουντ (1920), η ποίηση εισήλθε δυναμικά στη νέα φάση - του μοντερνισμού. Τα δύο έργα δεν αποτελούν μόνο καταστατικά κείμενα του νέου κινήματος: Συνεχίζουν έως σήμερα να επηρεάζουν την ποίηση με πολλαπλούς τρόπους. Η «Αγονη γη» παραμένει το πιο σχολιασμένο και μεταφρασμένο έργο στην ιστορία της ποίησης.

Η παρούσα συγκυρία, με τον ίδιο του κορωνοϊού να προσλαμβάνει διαστάσεις πανδημίας, υπογραμμίζει τη δραματική διάσταση του πρώτου στίχου της σύνθεσης – από τους διασημότερους στην αγγλόφωνη ποίηση. Ο φετινός Απρίλιος «δεν θα σπύσει κορό με τον Ερωτα», όπως θα ήθελε ο εθνικός μας ποιητής, ούτε η «φύση θα βρει την καλή και γλυκιά της ώρα». Δεν θα είναι ο μήνας του χαρούμενου εορτασμού του Πάσχα –γιορτής ιδιαίτερης για εμάς τους Έλληνες, πιστούς και μη–, αλλά ο «σκληρότερος μήνας», όπου περιμένουμε δυστυχώς εξαπλώση του ιού και πολλαπλασιασμό των θυμάτων. Μήνας «άγονης γης», όχι βέβαια «θαλερής», όπου όπως γράφει ο Ελιοτ όλοι μας κλεισμένοι στα σπίτια μας «θα συλλογιζόμαστε το κλειδί, ο καθένας μες στη φυλακή του / με τη σκέψη του κλειδιού».

Πρόσφατα ολοκλήρωσα τη μετάφραση της «Αγονης γης», μετά από αρκετά χρόνια εξαντλητικής δουλειάς. Στην Εισαγωγή και στις Σημειώσεις του βιβλίου επισημείνω τις μεγάλες διαφορές ανάμεσα στη μετάφρασή μου και στις μεταφράσεις του Σεφέρη και του Κύρου,

και εξηγώ την επιλογή του τίτλου. «Αγονη γη» – όχι «Ερημη χώρα» (Σεφέρης) ή «Ρημαγμένη γη» (Κύρου), γιατί «waste land» στα αγγλικά σημαίνει άγονη ή χέρσα γη. Ο Ελιοτ, στην πρώτη κιόλας σημείωση που προσθέτει στο ποίημα, ομολογεί ότι το έγραψε επηρεασμένος από έργα της Jessie Weston (Ουέστον) και του James George Frazer, τα οποία «αναφέρονται σε τελετές βλάστησης». Ήδη από τον δεύτερο στίχο ο Ελιοτ μιλάει για «νεκρή γη» και σε

Η παρούσα συγκυρία, με τον κορωνοϊό να προσλαμβάνει διαστάσεις πανδημίας, υπογραμμίζει τη δραματική διάσταση του πρώτου στίχου της σύνθεσης – από τους διασημότερους στην αγγλόφωνη ποίηση.

όλο το ποίημα συναντάμε στίχους που αναφέρονται σε «ρίζες», «πέτρινα καλάσματα», «βράχια χωρίς νερό», «ξερό κάμφο», «ραγισμένη γη». Η αντιπαράθεση ανάμεσα στα έργα της Ουέστον και του Ελιοτ είναι σαφής: Στη δική της «waste land» ο Απρίλιος είναι ο μήνας που συμβολίζει την αναγέννηση της φύσης, την αρμονία ανάμεσα στις εποχές του χρόνου. Στην εποχή όμως που ζει και γράφει ο Ελιοτ, είναι μια «άγονη γη», όπου οι άνθρωποι ζουν σε συνθήκη μοναξιάς και αποξένωσης – παραδόξως, όπως εμείς σήμερα. Ο Ελιοτ βλέπει την Ευρώπη μετά το τέλος του Πολέμου σαν «γη» απ' όπου έχουν «ξεριζωθεί» ο πολιτισμός, η αγάπη, η συντροφικότητα.

Η «Αγονη γη» ήταν προγραμματισμένη να κυκλοφορήσει από τον Πατάκη αρχές Απριλίου. Δυστυχώς η έκδοση, για ευνόητους λόγους, αναβλήθηκε για αργότερα, όταν το επιτρέψουν οι συνθήκες – ελλιπώς σύντομα. Ο λόγος της αναβολής φαντάζει ξαφνικά τραγικά ειρωνικός, αν αναλογιστεί κανείς πως όταν ο Ελιοτ έγραφε την «Αγονη γη», είχε ξεπάσει στον κόσμο μια άλλη επιδημία, αυτή της ισπανικής γρίπης,

Ο Τ. Σ. Ελιοτ συναντά τη Βιρτζίνια Γουρφ στο σπίτι της, τέλη Νοεμβρίου του 1918, γεγονός που η σπουδαία συγγραφέας κατέγραψε στο ημερολόγιό της. «Ο κ. Ελιοτ, το λέει και το όνομά του, είναι ένας καλοβαλμένος, καλλιεργημένος, ευφροδής νεαρός, Αμερικανός που μιλά τόσο αργά ώστε κάθε λέξη φαίνεται να έχει μια βαρύνουσα σημασία».

Η «Αγονη γη» ήταν προγραμματισμένη να κυκλοφορήσει από τον Πατάκη αρχές Απριλίου. Η έκδοση, για ευνόητους λόγους, αναβλήθηκε για αργότερα.

η οποία οδήγησε στον θάνατο σχεδόν πενήντα εκατομμύρια ανθρώπων. Μόνο στη Μεγάλη Βρετανία πέθαναν πάνω από διακόσιες χιλιάδες άνθρωποι. Ο Ελιοτ, ο Πάουντ, ο Λόρενς κ.ά. προσβλήθηκαν από τη γρίπη αλλά ευτυχώς επέζησαν. Άλλοι συγγραφείς και καλλιτέχνες,

όπως ο Απολινέρ και ο Εγκον Σίλε, δεν στάθηκαν τυχεροί. Ο πρώτος πέθανε στο Παρίσι και ο δεύτερος στη Βιέννη, σε ηλικία 28 ετών.

Οι συνθήκες

Σε επιστολή του στα τέλη του 1918, ο Ελιοτ σημειώνει ότι «ήταν μια χρονιά γεμάτη ασθένειες και δυσκολίες». Παρά ταύτα κατάφερε, με κλονισμένη την υγεία του από την ισπανική γρίπη, να γράψει τέσσερα καινούργια ποιήματα και να σχεδιάσει την έκδοση ενός μικρού τόμου με επτά ποιήματα από τον εκδοτικό οίκο Hogarth Press του Λέναρντ και της Βιρτζίνια Γουρφ. Ο φίλος του Πάουντ, και αυτός άρρωστος, άρτισε την ίδια χρονιά να γράφει τον «Μώμπερλυ» και ο Τζός του «Οδυσσέα». Ακόμη και μέσα στα χαρακώματα του Α' Παγκοσμίου πολέμου, ο Οουεν, ο Σασούν, ο Πεγκί κ.ά., για να μην αναφερθώ στον Βιτγκενστάιν, συνέχιζαν να γράφουν ποιήματα ακουγοντας τα μυδραλιοβόλα γύρω τους να θερίζουν. Το ίδιο συνέβη και στον επόμενο, ακόμη πιο καταστροφικό, πόλεμο. Ο «Ήλιος ο πρώτος»

του Ελύτη, ο «Μπολιβάρ» του Εγγονόπουλου και η «Αμοργός» του Γκάτσου βγήκαν μέσα στην Κατοχή. Και στις πιο σκοτεινές ώρες ο άνθρωπος δείχνει να έχει ανάγκη λίγο φως. Ο,τι κι αν πραγματευόταν τα έργα των συγγραφέων που ανέφερα, η ίδια η διαδικασία της δημιουργίας ήταν πράξη κατάφρασης προς τη ζωή· τα περιβήματα επαναλαμβάνοντο «να» με τα οποία κλείνει τον δραματικό της μονόλογο η Μόλλυ στον «Οδυσσέα».

Η σημερινή πραγματικότητα είναι πρωτόγνωρη, ζοφερή. Αλλά οφείλουμε να προσαρμοστούμε. Η ποίηση προσφέρει πάντα στους ανθρώπους, ειδικά στις δύσκολες, στις επώδυνες στιγμές, όχι μόνον αισθητική απόλαυση αλλά και ένα αναγκαίο στήριγμα. Δίνει τη δυνατότητα της απάλυνσης του πόνου της κατανόησης, όχι μόνον του πόσο εθδραυστη είναι η ζωή, αλλά και πόσο πολύτιμη. Η «Αγονη γη» του Ελιοτ κλείνει με τρεις χαρακτηριστικές λέξεις από τα σانسκριτικά: «Ντάττα», «Ντάγιαντβαμ», «Ντάμματα»: «Δώσε», «Συμπόνεσε», «Κυριάρχησε». Αυτό καλούμα-

Αν υπήρχε νερό κι όχι βράχια

Απόσπασμα από το πέμπτο μέρος, στ. 331-358 «Τι είνε η βροντή»

Εδώ δεν έχει νερό παρά μόνο βράχια βράχια και καθόλου νερό και ο αμμώδης δρόμος ο δρόμος που ξετυλίγεται ψηλά ανάμεσα στα βουνά που είναι βουνά από βράχια χωρίς νερό αν εδώ είχε νερό θα σταματούσαμε να πιούμε ανάμεσα στα βράχια δεν μπορεί κανείς να σταθεί ή να σκεφτεί ο ιδιώτας είναι στεγνά και τα πόδια είναι στην άμμο αν υπήρχε τουλάχιστον νερό μέσα στα βράχια νεκρά βουνόστομα με σάβια δόντια που δεν μπορεί να φτύσει εδώ κανείς δεν μπορεί να σταθεί, να γείρει ή να καθίσει δεν υπάρχει καν σιωπή στα βουνά μόνο ξερή, στείρα βροντή χωρίς βροχή δεν υπάρχει καν μοναξιά στα βουνά μόνο κόκκινα πρόσωπα βλοσυρά καγχαζούν και γφυλίζουν μέσα από πόρτες σπιτιών με ραγισμένους πλίνθους Αν υπήρχε νερό κι όχι βράχια αν υπήρχαν βράχια μαζί με νερό και νερό μια πηγή μια γούρνα μες στα βράχια αν υπήρχε μόνο ο ήχος του νερού όχι του τζιτζικα και του ξερού χορταριού να τραγουδά με ο ήχος του νερού πάνω από βράχο εκεί όπου η τσίχλα-ερμιτής κελαηδά μέσα στα πεύκα ντριπ ντριπ ντριπ ντριπ ντριπ ντριπ αλλά δεν υπάρχει νερό

στε κι εμείς να κάνουμε τώρα: Να «δώσουμε» σε όσους έχουν ανάγκη την αγάπη και τη φροντίδα μας, να «συμπονέσουμε» όσους πάσχουν και να «κυριαρχησουμε», να πάρουμε δηλαδή όλα τα μέτρα που είναι απαραίτητα για να προφυλάξουμε τη ζωή μας και τη ζωή των συνανθρώπων μας.

* Ο κ. Χάρης Βλαβιανός είναι ποιητής και μεταφραστής, διευθυντής του περιοδικού ποίησης «Ποιτική».

